

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.68.8>
УДК 504.54:379.85

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.
Державна екологічна академія післядипломної освіти й управління
Міністерства екології та природних ресурсів України, Київ

АЗОВО-СИВАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК

Основними територіальними ділянками Азово-Сиваського національного природного парку, розміщеного в Херсонській області, є п-в Бірючий та частина о. Куяк-Тук (Генічеський р-н) і частина о. Чурюк із прилеглими дрібними островами – Мартинячий і Китай (Новотроїцький р-н). Острієні масиви псамофітного степу є однією із найбільших цінностей заповідної природи півдня України. Це важлива ланка приморського екологічного коридору, місце гніздування і зупинки птахів під час сезонних міграцій.

Аналізуються особливості природних умов та ресурсів Азово-Сиваського національного природного парку. Звертається увага на геоморфологічні особливості островів парку і коси Бірючий острів, а також піднімається питання розвитку сучасного мисливського господарства на території Бірючого півострова, більшість якого за функціональним зонуванням – господарська зона.

Ключові слова: національний природний парк, коса, острів, флора, фауна.

Короткий історичний екскурс. Азово-Сиваський національний природний парк (НПП) створений відповідно до Указу Президента України від 25 лютого 1993 р. Парк організований на базі та в існуючих межах Азово-Сиваського заповідно-мисливського господарства та його охоронної зони з акваторіями Центрального Сиваша й Азовського моря. Адміністративно Азово-Сиваський НПП підпорядкований Держаному управлінню справами Президента.

Після створення парку відбулося розширення його площі на 523,2 га у 1997 р. за рахунок приєднання до заповідної території коси Бірючий острів, акваторій лиманів – Олень, Ямківський, Мужичий, Бухта, Вершинський, Озерський. Косу Бірючий острів варто називати півостровом, оскільки він через Федотову косу має постійне сухопутне сполучення з материковою сушею, яке тільки інколи на короткий час переривається штормом. Також додалося зниження у ХХ ст. рівня Азовського моря.

Питання заповідання території і акваторій, що входять до складу сьогодинського парку, ставилося ще в кінці ХІХ ст., коли почалося їх активне господарське освоєння. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. тут розпочаті широкі комплексні дослідження. До єдиного на той час на півдні України заповідника "Асканія-Нова" були приєднані острови Джарилгач і Тендра у Чорному морі, острів Чурюк на Сиваші та "Солоноозерна дача" на Кінбурнській косі.

У липні 1927 р. при заповіднику "Асканія-Нова" було створено заповідник "Надморські коси" – Надморський (у січні 1933 р. став самостійним заповідником), до складу якого ввійшли, крім ділянок Північного Причорномор'я, ділянки Сивашів та узбережжя Азовського моря. Пізніше (у липні 1937 р.) на його базі було організовано два державні заповідники: Чорноморський та Азово-Сиваський. Через 20 років Азово-Сиваський заповідник реорганізовано в Азово-Сиваське державне заповідно-мисливське господарство, на основі якого, як зазначено вище, і створено національний парк [7].

Виклад основного матеріалу. Азово-Сиваський НПП розташований у Північному Приазов'ї на територіях Новотроїцького й Генічеського районів Херсонської області та прилеглих акваторіях Азовського моря. Із заходу на схід він простягнувся на 94 км, а із півночі на південь – на 33 км.

На сьогодні загальна площа парку становить 52154 га, із яких майже 49 тис. га займають акваторії Центрального Сиваша та однокілометрова прибережна смуга моря навколо півострова Бірючий. Закріплені за парком ділянки суходолу мають загальну площу 8469 га, у т. ч.: у Генічеському районі – 7528 га (п-в Бірючий та частина о. Куяк-Тук) і Новотроїцькому – 941 га (частина о. Чурюк із прилеглими дрібними островами – Мартинячий і Китай).

Територія парку складається із двох відокремлених одна від одної частин – сиваської та азовської. Сиваська ділянка займає північну частину Центрального Сиваша і межує на півдні із Кримом (від дамби між мисами Кутара і Джангара на заході й автомобільним мостом через Чонгарську протоку на сході). Виняток становлять Сергієвський та Новодмитрівський лимани і ряд ставків, які відокремлені від основної акваторії дамбами. Азовська ділянка розташована в акваторії Азовського моря і представлена півостровом Бірючим та однокілометровою смугою навколо нього.

На півострові Бірючому розміщена центральна садиба парку "Садки" і чотири кордони, на о. Чурюк – два кордони. Єгерський кордон на о. Куяк-Тук розміщений у центральній частині заповідної ділянки острова. Кордоном переважно у лісівників (єгерів) називають центральний пункт (приміщення лісника, єгеря) в обході (кварталі), на які розділена територія.

Керівництво парку у та його центральний офіс розміщується у м. Генічеськ. Сухопутний зв'язок між офісом і центральною садибою "Садки" (150 км) здійснюється через смт Кирилівку і Федотову косу. Зв'язок із кордонами – автотранспортний.

У геологічному плані територія Азово-Сиваського НПП займає приосьову частину Причорноморської западини, що визначає основні риси геологічної будови, тектоніки і рельєфу – формування Причорноморської низовини на межі Східноєвропейської платформи та Скіфської плити. Гіпсометрично вона найнижча порівняно з іншими регіонами України. Уздовж узбережжя Сиваша та Азовського моря поверхня суші височіє до 3–5, подекуди – до 10 м над рівнем моря. Острови переважно низинні, абсолютна висота більшості із них не перевищує 2–3 м.

Геоморфологічно територія парку розташована у межах Причорноморської та Приазовської берегових рівнин, границя між якими проходить по Арабатській стріліці. У межах першої розташовані острови Чурюк, Куяк-Тук, Мартинячий, а в межах другої – півострів Бірючий. Зазвичай, це морська акумулятивна терасова рівнина, що сформувалась в умовах незначних амплітуд тектонічних коливань, представлених поступовими опусканнями земної кори зі швидкістю 8–10 мм/рік [4].

Острови Чурюк, Куяк-Тук, Мартинячий мають материкове походження і в геологічному минулому були відокремлені від материкової суші абразійною діяльністю Сиваша. У зв'язку із цим на їх поверхні зустрічаються форми рельєфу, властиві для корінної прибережної суші – слабохвилясті плато, подекуди з невисокими курганоподібними підвищеннями і безстічними западинами подів.

Рельєф о. Куяк-Тук згладжено-рівнинний, з невеликими пологосхилливими балками і підвищеннями у центральній частині. Північно-західний берег острова

крутий, обривистий, висотою до 6 м, а південно-східний – пологий, який поступово переходить у прибережні солончаки й берегове мілководдя. Острів Чурюк характеризується більшою розчленованістю рельєфу із хвилястими, зрідка курганоподібними підвищеннями у південній частині острова. Південний і західний береги мають круті й задерновані схили [8].

Півострів Бірючий за генезисом є наливним, створеним транспортуванням та акумулятивною діяльністю морського прибою. Особливості генезису відбилися у своєрідному рельєфі острова – на його майже плоскій поверхні чітко виділяються наливні піщано-черепашкові пасма, які у вигляді куліс відходять від основи острова. Найбільша їхня кількість і висота тяжують до приморського узбережжя (прибережний вал висотою 1,5–3 м). До лиману абсолютна висота місцевості й кількість ґрив зменшуються [4].

Клімат території парку характеризується довготривалим спекотним і сухим літом (максимальна температура до +40°С) і відносно короткою зимою із нестійким сніговим покривом 5–10 см завтовшки. Середня січнева температура становить -3°С, хоча мінімальна може досягати -34°С. Кількість опадів незначна і є найменшою в Україні – близько 260 мм на рік. Для регіону характерні тривалі засухи із суховіями [10, 12].

У таких кліматичних умовах на Сивахах формується відносно небагата пустельно-степова і солончакова рослинність із відповідною степовою фауною. Сприятливіші екологічні умови на о. Бірючому, де поширені справжні південні степи, а уздовж Утлюцького лиману – зарості очерету [6].

На заповідних островах Центрального Сиваша – Чурюку і Куюк-Туку, що меншою мірою зазнали антропогенного впливу, збереглися справжні степові фітоценози. Тут ростуть жовтець скіфський (*Ranunculus scythicus* Klok.), дивина фіолетова (*Verbascum phoeniceum* L.), шавлія степова (*Salvia stepposa* Shost.). Поширені такі ендемічні та вузькоендемічні види, як кермек чурюцький (*Limonium czurjukiense* Klok.), деревій бірючанський (*Achillea birjuczensis* Klok.), а також плейстоценові реліктові види, що зустрічаються на території України лише в районі Присивашшя: офайстон однотичинковий (*Ofaiston monandrum* (Pall.) Moq.), тетрадикліс нижній (*Tetradiclis tenella* (Ehrenb.) Litv.) [2].

Суходільні ділянки займають пустельні степи зі значною кількістю у травостою ксерофітних напівчагарників: полину кримського (*Artemisia taurica* Willd.), кураю модрина (*Salsola laricina* Pall.), а також злаків: костриці Беккера (*Festuca beckeri* (Hack.) Trautv.), житняка Лавренкова (*Agropyron lavrenkoanum* Prokud.), ковили Лессінга (*Stipa lessingiana* Trin. et Rupr.) та українська (*S. ucrainica* P. Smirn.). На мокрих солончаках літоральні смуги доволі поширені пустельно-галофітна рослинність: солонець трав'янистий, або європейський (*Salicornia europaea* L.), содник простертий (*Suaeda prostrata* Pall.), кермек напівчагарниковий (*L. suffruticosum* (L.) O. Kuntze), сарсазан шишкуватий (*Halocnemum strobilaceum* (Pall.) Vieb.), лутига татарська (*Atriplex tatarica* L.) тощо [1].

У межах Азово-Сиваського НПП нараховується більше п'яти тис. видів тварин, серед яких 250 – хребетні. Прибережні райони Азовського та Чорного морів, особливо Сиваші з їх численними островами та півостровами, Утлюцький лиман, є місцем концентрації багатьох видів птахів, яких приваблюють м'якість клімату, багаті кормові угіддя та добре захищені ділянки для гніздування. Не випадково через ці місця проходить великий перелітний шлях. Птаство зупиняється для перепочинку і корму. У сезонних скупченнях протягом року тут зустрічається більше 1 млн птахів [9]. Відтак, у 1976 р. акваторія затоки Сиваш площею 45700 га була проголошена водно-болотним угіддям міжнародного значення,

тобто стала об'єктом Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971).

На території Азово-Сиваського НПП зареєстровано до 30-ти видів птахів, занесених до Червоної книги України. На п-ві Бірючий (і поряд у степах Присивашшя) зустрічаються дрохва, або дудак (*Otis tarda* (Linnaeus, 1758), стрепет, або хохітва (*Tetrax tetrax* (Linnaeus, 1758), журавель сірий (*Grus grus* (Linnaeus, 1758), журавель степовий (*Anthropoides virgo* (Linnaeus, 1758), орлан-білохвіст, балабан (*Falco cherrug* (Gray, 1834), сапсан (*Falco peregrinus* (Tunstall, 1771), беркут (*Aquila chrysaetos* (Linnaeus, 1758), підорлик великий (*A. clanga* (Pallas, 1811) тощо [11]. Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla* (Linnaeus, 1758) і хохітва є також об'єктами Європейського Червоного списку.

Окрім птахів, у парку охороняють також чимало інших видів тварин, занесених до Червоної книги України. Зокрема, тушканчик великий, або земляний заєць (*Allactaga major* (Pallas, 1788), тхір степовий (*Mustela eversmanni* (Lesson, 1827), полоз жовточеревий (*Coluber jugularis* (Gmelin, 1789), мідянка звичайна (*Coronella austriaca* (Laurenti, 1768), гадюка степова (*Vipera renardi* (Christoph, 1861). До червонокнижних комах віднесені богомоли – емпуза піщана (*Empusa pennicornis* (Pallas, 1773) та ірис плямистий (*Iris polystictica* (Fischer-Waldheim, 1846), перетинчатокрылі – дорожня оса криптохіл червонуватий (*Cryptocheilus rubellus* (Eversmann, 1846) і риуча оса стиз смугастий (*Stizicus fasciatus* (Fabricius, 1781) [11, 12].

На степовому півострові Бірючий знайшли чудові умови для проживання аборигенні види фауни – заєць-русак (*Lepus europaeus*), лисиця (*Vulpes vulpes*), єнотоподібна собака (*Nyctereutes procyonoides*), чисельність яких доводиться навіть регулювати. Тут нині також звичайними стали інтродуковані види: благородний олень (*Cervus elaphus*), муфлон (*Ovis ammon musimon*), кулан (*Asinus hemionus*), лань (*Cervus dama*). Їхня чисельність перевищує оптимальну в декілька разів. Особливо цікавим є проникнення на півострів шакала (*Canis aureus*), який раніше мешкав на Кавказі та за незначний час, із невідомих причин, дуже розширив ареал [3].

В Азовському морі, біля берегів Бірючого, мешкає дельфін азовка (*Phocoena phocoena relicta* (Abel, 1905), якого ще називають пихтуном, або морською свинею. Мешкає азовка тут весною, влітку та на початку осені.

Відповідно до схеми фізико-географічного районування України територія Азово-Сиваського НПП розташована у межах Присивасько-Приазовської сухостепової низинної ландшафтної області. Вона характеризується різними типами ландшафтів, які в межах парку не мають суцільного поширення. Домінантними є сухостепові ландшафти підвищених і низинних слабодренованих рівнин із каштановими солонцюватими ґрунтами на лесоподібних суглинках (сиваські острови та їх узбережжя) і прибережні ландшафти приморських лиманно-морських рівнин на піщано-черепашкових дерново-лучних слабозвинених солончакуватих ґрунтах і солончаках (територія Бірючого півострова). Загалом, первинна структура природних ландшафтів у межах парку збереглася, оскільки господарська діяльність тут практично не здійснювалася.

Особливе місце у ландшафтній структурі парку посідають аквальні ландшафти, серед яких виділяють такі: морські (Азовського моря), лиманні (Утлюцький лиман), лагунні (Сиваш) і внутрішні заток. Доповнюючи суходільні ландшафти, вони надають їм унікальності та естетичної привабливості. Власне, Центральний Сиваш є морською затокою лагунного типу. В його межах виділяються так звані "замули", "засухи" – ділянки періодичного

й постійного нагінного підтоплення, які в засушливі періоди мають вигляд важкосуглинистих солончаків [12].

Рекреаційна (екскурсійна) діяльність у межах Азово-Сиваського НПП (півострів Бірючий) істотно не впливає на трансформацію його природної ландшафтної структури, оскільки є чітко обмеженою у просторі та здійснюється виключно за встановленими маршрутами й існуючою мережею ґрунтових доріг. Природні ландшафти парку не потребують відновлювальних заходів, регуляції рекреаційного навантаження [8].

Особливістю території національного природного парку і прилеглих до неї ділянок є те, що ці землі масово заселялися порівняно недавно – у ХІХ ст. Головним природним фактором, який перешкодив їхньому заселенню, були несприятливі кліматичні умови і малородючі ґрунти, які не дозволяли розвивати ефективне господарство. Суспільно-політичним фактором, що стримував освоєння території, було розташування на землях Кримського ханства (XV–XVIII ст.). Проміжне географічне положення на шляху до Криму супроводжувалося постійними набігами, нестабільністю, кочовим способом життя і не сприяло утворенню населених пунктів.

Першим найближчим до сучасної території парку населеним пунктом і найстаршим за віком заснування є м. Генічеськ. У 1703 р. тут було зведено фортецю Еничі, руїни якої частково збереглися. Вона стала частиною фортифікаційної системи Ени-Кале (нині – Керч) – Арабат – Еничі, що прикривала північно-східні підступи до Криму. У період російсько-турецьких війн 1735–1739 і 1768–1774 рр. фортецю оволоділи російські війська й українські козаки. Із 1784 р. Еничі ввійшла до складу Російської імперії й була названа Генічеськом.

У межах національного природного парку проживає 35 осіб тимчасового населення, яке сконцентроване на півострові Бірючому – центральній садибі "Садки", кордонах "Бухта", "Перебийний", "Чинка", "Ворота" і на бірючанському маяку. Більшість населення – це працівники парку, решта – члени їх родин та обслуговуючий персонал.

Природно-кліматичні умови регіону розташування Азово-Сиваського НПП вельми сприятливі у рекреаційному відношенні. Особливої уваги заслуговує мисливство, яке нами завжди розцінювалося не як прибуткова галузь, а як форма рекреаційної діяльності національного парку [5].

Найпридатнішим для організації сучасного мисливського господарства на території Азово-Сиваського НПП є Бірючий півострів, більшість якого за функціональним зонуванням – господарська зона. Тут мешкає велика кількість копитних, штучно створена висока щільність фазана звичайного (*Phasianus colchicus*), а також зосереджується під час міграцій багато водоплавної дичини. Доволі привабливим є Бірючий для мисливців, які розуміються на трофейному полюванні. Роги благородного оленя, лані та муфлони із території колишнього Азово-Сиваського заповідно-мисливського господарства неодноразово нагороджувалися на міжнародних виставках різними медалями і навіть "Гран-Прі". Зазначимо, що єдиним землекористувачем і користувачем мисливських угідь коси Бірючий острів є адміністрація парку, що є чи не єдиним випадком серед природно-заповідних установ України. Відповідно, це створює виключно зручні умови для подальшого розвитку тут сучасного мисливського господарства.

Сушею півострів Бірючий пов'язаний із смт Кирилівка Запорізької області – курортом республіканського значення, що теж важливо для розвитку рекреації у національному парку.

У межах Азово-Сиваського НПП існує три туристичні маршрути.

Автомобільний маршрут № 1 проходить через увесь п-в Бірючий, по піщаній центральній дорозі, між кор-

донами "Ворота" та "Бухта". Протяжність маршруту – 25 км. Тут представлені типові ландшафтні ділянки (морські піщані вали, штучні лісові насадження, узбережжя Утлюцького лиману). Маршрут використовують у рамках одноденних візитів відпочиваючих із смт Кирилівка.

Автомобільний маршрут № 2 проходить через півострів по піщаній другорядній дорозі із півночі на південь і у зворотному напрямку. Це круговий маршрут. Початкова і кінцева точки знаходяться в садибі "Садки". Протяжність маршруту – 21 км. Він розрахований на відпочиваючих безпосередньо на п-ві Бірючий.

Автомобільний маршрут № 3 призначено для відвідувачів, що потрапляють на півострів морем із м. Генічеськ. Для перевезення людей використовується оснащений для екскурсій автомобіль. Маршрут проходить через кордони "Чинка" та "Бухта". Протяжність маршруту – 6 км.

Висновки. Природоохоронна цінність Азово-Сиваського НПП величезна – різноманіття ландшафтів, багате біорізноманіття, місця гніздування, зимівлі, зупинок міграційних птахів, цілісний масив недоторканої природи – усе це перетворює його території та акваторії на справжню скарбницю природи й окрасу України. А піщані степи півострова Бірючий можна вважати одним із основних в Європі осередків біотичного різноманіття прирічкових пісків.

Особливе місце у ландшафтній структурі парку посідають аквальні ландшафти – морські, лагунні та внутрішніх заток. Відповідно до Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971), акваторія затоки Сиваш включена (1976) до складу водно-болотних угідь міжнародного значення.

Азово-Сиваський НПП володіє великим рекреаційним потенціалом, який потрібно використовувати продумано та обережно. Рекреаційна (екскурсійна) діяльність у межах парку (п-в Бірючий) істотно не впливає на трансформацію його природної ландшафтної структури. Природні ландшафти парку не потребують відновлювальних заходів, регуляції рекреаційного навантаження.

Список використаних джерел

1. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области: научно-популярный очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь: Таврия, – 1987. – 144 с.
2. Бойко М. Ф. Червоний список Херсонської області: Рідкісні та зникаючі види рослин, грибів та тварин / М. Ф. Бойко, М. М. Подгайний. – Херсон: Айлант, 1998. – 33 с.
3. Волох А. М. Появление шакала на Украине и его современное распространение // Охотник. – 2003. – № 9. – С. 12–13.
4. Геоморфология Украинской ССР: учеб. пособ. / И. М. Рослий, Ю. А. Кошик, Э. Т. Палиенко и др.; под общ. ред. И. М. Рослого. – К.: Вища школа, 1990. – 287 с.
5. Гетьман В. І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В. І. Гетьман // Заповідна справа в Україні / за заг. ред. М. Д. Гродзинського і М. П. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – С. 162–175.
6. Дубына Д. В. Плавни Причерноморья / Д. В. Дубына, Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Наукова думка, 1989. – 269 с.
7. Попович С. Ю. Природно-заповідна справа: навч. посіб. / С. Ю. Попович. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
8. Проект організації території Азово-Сиваського національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів. – Ірпінь, 1995. – 257 с.
9. Фесенко Г. В. Птахи фауни України / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – К., 2002. – 411 с.
10. Фізична географія Української РСР / О. М. Маринич, А. І. Ланько, М. І. Щербань та ін. / за ред. О. М. Маринича. – К.: Вища школа, 1982. – 208 с.
11. Червона книга України. Тваринний світ / за заг. ред. І. А. Акімова. – К.: Вид-во Глобалконсалтинг, 2009. – 624 с.
12. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Азово-Сиваський національний природний парк // Заповідники і національні природні парки України / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, В. І. Буков. – К.: Вища школа. – 1999. – С. 186–193.

References

1. Boyko M. F. Rastitelnyy mir Khersonskoy oblasti: Nauchno-populyarnyy ocherk / M. F. Boyko, N. V. Moskov, V. I. Tikhonov. – Simferopol: Tavriya. – 1987. – 144 s.

2. Boiko M. F. Chervonyi spysok Khersonskoi oblasti: Ridkisi ta znykaiuchi vydy roslin, hrybiv ta tvaryn / M. F. Boiko, M. M. Podhainyi. – Kherson: Ailant, 1998. – 33 s.
3. Volokh A. M. Poyavleniye shakala na Ukraine i ego sovremennoye rasprostraneniye // Okhotnik. – 2003. – № 9. – S. 12–13.
4. Geomorfologiya Ukrainy SSR: Ucheb. posobiye / I. M. Roslyy, Yu. A. Koshik, E. T. Paliyenko i dr. ; pod obshch. red. I. M. Roslogo. – K. : Vishcha shkola, 1990. – 287 s.
5. Hetman V. I. Rekreasiina diialnist u mezhakh pryrodno-zapovidnoho fondu / V. I. Hetman // Zapovidna sprava v Ukraini / Pid zahalnoiu redaktsiieiu M. D. Hrodzynskoho i M. P. Stetsenka. – K.: Heohrafika, 2003. – S. 162–175.
6. Dubyna D. V. Plavni Prichernomor'ia / D. V. Dubyna, Yu. R. Shelyag-Sosonko. – K.: Naukova dumka, 1989. – 269 s.
7. Popovych S. Iu. Pryrodno-zapovidna sprava: Navchalnyi posibnyk / S. Iu. Popovych. – K. : Aristei, 2007. – 480 s.

8. Proekt orhanizatsii terytorii Azovo-Syvaskoho natsionalnoho pryrodnoho parku, okhorony, vidtvorennia ta rekreatsiinoho vykorystannia yoho pryrodnykh kompleksiv. – Irpin: 1995. – 257 s.
9. Fesenko H. V. Ptakhy fauny Ukrainy / H. V. Fesenko, A. A. Bokotey. – K., 2002. – 411 s.
10. Fizychna heohrafiia Ukrainy RSR / O. M. Marynych, A. I. Lanko, M. I. Shcherban and other / pid red. O. M. Marynych/ – K.: Vyshcha shkola, 1982. – 208 s.
11. Chervona knyha Ukrainy. Tvarynnyi svit / Pid zah. red. I. A. Akimova/ – K.: Vyd-vo Hlobalkonsal'tynh, 2009. – 624 s.
12. Sheliakh-Sosonko Yu. R. Azovo-Syvaskyi natsionalnyi pryrodnyi park // Zapovidnyky i natsionalni pryrodni parky Ukrainy / Yu. R. Sheliakh-Sosonko, V. I. Zubkov. – K.: Vyshcha shkola. – 1999. – S. 186–193.

Надійшла до редколегії 13.10.17

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.

Государственная экологическая академия последипломного образования и управления
Министерства экологии и природных ресурсов Украины, Киев, Украина

АЗОВО-СИВАШСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРИРОДНЫЙ ПАРК

Основными территориальными участками Азово-Сивашского национального природного парка, расположенного в Херсонской области, являются: п-в Бирючий, часть о. Куюк-Тук (Генический р-н) и часть о. Чурюк с близлежащими мелкими островами – Мартыний и Китаї (Новотроїцкий р-н). Островные массивы псаммофитной степи представляют собой одну с наибольших ценностей заповедной природы юга Украины. Это важное звено приморского экологического коридора, место гнездования и остановок птиц во время сезонных миграций.

Анализируются особенности природных условий и ресурсов Азово-Сивашского национального природного парка. Обращается внимание на геоморфологические особенности островов парка и косы Бирючий остров, а также поднимается вопрос развития современного охотничьего хозяйства на территории Бирючего полуострова, большая часть которого за функциональным зонированием – хозяйственная зона.

Ключевые слова: национальный природный парк, коса, остров, флора, фауна.

V. Getman, PhD Geography, Associate Professor
State Ecology Academy of Postgraduate Education and Management
of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine

AZOV-SIVASH NATIONAL NATURE PARK

The main territorial areas of the Azov-Sivash National Park, located in the Kherson region, are Biruchiy peninsula, part of the Kuyuk-Tuk island (Genichesk district) and part of the Churyuk island with surrounding small islands – Martynychy and China (Novotroitsky district). Island's areas of psamphytic steppe are the greatest values of nature reserve in the south of Ukraine. This is an important link in coastal environmental corridor, a place for birds to nest during seasonal migrations.

The peculiarity of the territory of the national natural park and the adjacent areas is that these lands were massively populated relatively recently – in the nineteenth century. The main natural factor hindering their settlement was the adverse climatic conditions and few fertile soils that prevented the development of an efficient economy. The intermediate geographical position on the way to the Crimea was accompanied by constant raids, instability, nomadic way of life, and did not contribute to the formation of settlements.

Issues of the reservation of the territories and water areas, which are part of today's park, was raised in the end of XIX century, when their active economic development began. At the end of 20-th of the XX century wide complex research has begun here. To the one in the south of Ukraine, the Askaniya-Nova reserve, there were joined the Dzharlygach Islands and Tendra in the Black Sea, the Churyuk Island in Sivash and the Solonozernaya Dacha in the Kinburnsky spit.

The coastal areas of the Azov and Black Seas, especially Sivash, with their numerous islands and peninsulas and Utlutsky Liman, are the place of concentration of many species of birds that are attracted to the mildness of the climate, rich forage areas and well-protected areas for nesting. It is not casual that through these places there is a great flight path.

This article analyzes the features of the natural environment and resources of the Azov-Sivash national park. Attention is drawn to the geomorphological features of the park's islands and Biruchiy peninsula. Article also raises the question of modern hunting on the territory of Biruchiy Peninsula, most of which according to the functional zoning is an economic zone.

Keywords: national park, spit, island, flora, fauna.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.68.9>
УДК [910.3:551.332.56] (292.452)

М. Корчемлюк, канд. техн. наук, Р. Кравчинський, канд. геогр. наук,
М. Мотрук, наук. співроб., Б. Савчук, мол. наук. співроб.
Карпатський національний природний парк, Яремче, Україна

КАРОВІ ОЗЕРА КАРПАТСЬКОГО НПП У СИСТЕМІ ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

Досліджено унікальний компонент ландшафту Українських Карпат – озера льодовикового походження (карові озера). На основі використання математико-статистичних методів виявлено закономірності поширення цих водойм у межах Карпатського національного природного парку (південно-східний схил Чорногірського гірського масиву) та їх зв'язок з іншими компонентами навколишнього природного середовища.

За методом головних компонентів (МГК) було визначено чотири фактори міжкомпонентних взаємозв'язків: перший – ґрунтовий покрив і крутизна схилів, другий – геологічний, третій – вплив вертикальної зональності й лісистості території; четвертий чинник впливає на процеси евтрофікації та, імовірно, відображає вплив глобальних кліматичних процесів. Проведено системний аналіз і класифікацію водних об'єктів за низкою фізико-географічних показників та морфометричних параметрів; виділено три групи озер.

Ключові слова: Карпатський національний природний парк, Чорногора, карові (льодовикові, високогірні, циркові) озера, предиктори, морфометричні характеристики, факторний аналіз, кластеризація.

Постановка проблеми. Досліджуючи карові озера в Європі та Близькому Сході Г. В. Цицарин зазначав: "Вони надзвичайно гарні; колір води їх то ніжно-блакитний,

то темно-синій. Майже завжди спокійна поверхня чітко, як у дзеркалі, відображає навколишні схили, місцями вкриті снігом" [11, с. 119]. Ці водні об'єкти по-чеськи на-